УДК 008:316.6
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.50

Шумейко Людмила Михайлівна,
аспірантка кафедри психології та гуманітарних дисциплін
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
orcid.org/0000-0002-0182-6432
arianna88w@gmail.com

КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ РЕЗІЛЬЄНС ЯК НОВА КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА

У статті обґрунтовано концепт культуротворчого резільєнсу (cultural-creating resiliense) як нової культурологічної парадигми, що формується у відповідь на виклики сучасної доби – війну, кризи, гібридні загрози, деструкцію культурних традицій. Водночас ця парадигма відображає способи відновлення та смислотворення в умовах цивілізаційних трансформацій, інтерпретує здатність культури до оновлення та її креативний ресурс як ключові механізми збереження та розвитку. Показано, що в умовах нестабільності традиційні моделі осмислення культури втрачають пояснювальний потенціал, натомість зростає потреба в дослідницьких підходах, орієнтованих на її гнучкість і суб'єктність.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні культурологічного, системного, герменевтичного підходів, а також застосуванні порівняльного та лінгвістичного (зокрема, фонетико-орфографічного) аналізу. З огляду на існування різних культурно-мовних версій терміна – англомовної, франкомовної та інших – обґрунтовано вибір транскрипції «резільєнс» як засобу підвищення фонетичної відповідності й семантичної прозорості. Вказано на доцільність наближення такої української транскрипції до міжнародних фонетичних стандартів як свідомої культурно-смислової стратегії, спрямованої на деколонізацію наукового дискурсу та формування україноцентричної термінологічної парадигми.

У трактуванні концепту культуротворчого резільєнсу акцент робиться не на «стійкості» як статичному стані, з яким це поняття часто ототожнюють, а на динамічному процесі гнучкої адаптації, трансформації та відновлення у відповідь на кризові події, травматичний досвід чи радикальні зміни в соціокультурному середовищі. У дослідженні чітко розмежовано поняття «резільєнс» і «резістентність», які в культурному контексті стосуються різних моделей реагування на виклики. Уточнено, що резістентність апелює до збереження і захисту ідентичності через жорсткий опір зовнішнім впливам, тоді як резільєнс – до відновлення через трансформацію, до створення нових культурних форм на основі пережитого досвіду. Обидва механізми важливі для культурного виживання, проте саме резільєнс відкриває простір для творчості, діалогу та розвитку, отже, стає центральним поняттям авторської концепції культуротворчих змін у сучасному культурному та мистецько-освітньому середовищі.

Культуротворчий резільєнс осмислюється як багатовимірне явище, що інтегрує соціокультурний екзистенційний, креативний, ідентифікаційний і педагогічний виміри. Особливу увагу приділено авторській інтерпретації поняття творчої резільєнтності як здатності до відновлення та формування через творчість у контексті сучасного мистецько-освітнього простору, який розглядається як підсистема культури та являє собою динамічне культурне середовище. Підкреслено роль мистецтва та мистецької освіти як інструментів сенсотворення і моделювання дії в умовах кризи. Запропонована концептуалізація культуротворчого резільєнсу розширює аналітичний інструментарій культурології, відкриває нові перспективи осмислення процесів адаптації, творчого оновлення і трансформації культури в умовах криз і турбулентності. Сформульований у статті концепт є авторською розробкою, яка закладає підґрунтя для подальшого розгортання в дисертаційному дослідженні, присвяченому трансформації мистецько-освітнього простору сучасної України.

Ключові слова: культуротворчий резільєнс, творча резільєнтність, резістентність, нова культурологічна парадигма, екзистенційна адаптація, мистецько-освітній простір, культурна трансформація, сенсотворення.

© Шумейко Л. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Shumeiko Liudmyla,
Postgraduate Student at the Department
of Psychology and Humanities
National Academy of Culture and Arts Management
orcid.org/0000-0002-0182-6432
arianna88w@gmail.com

CULTURAL-CREATING RESILIENCE AS A NEW CULTURAL PARADIGM

The article substantiates the concept of cultural-creating resilience as a new cultural paradigm emerging in response to the challenges of the present era – war, crises, hybrid threats, and the rupture of cultural traditions. At the same time, this paradigm reflects ways of recovery and meaning-making under conditions of civilizational transformation. It interprets the capacity of culture for renewal and its creative potential as key mechanisms for preservation and development. The article demonstrates that under conditions of instability, traditional models of cultural interpretation lose their explanatory power, increasing the demand for research approaches focused on cultural flexibility and subjectivity. The methodological framework is based on an interdisciplinary combination of cultural, systemic, and hermeneutic approaches, as well as the use of comparative and linguistic (particularly phonetic and orthographic) analysis. Considering the existence of various culturally and linguistically shaped versions of the term – English, French, and others – the choice of the transcription "resilience" ("rezyl'yens") is justified as a way to enhance phonetic accuracy and semantic clarity. The emphasis is placed not on "resilience" as a static condition, but on a dynamic process of flexible adaptation, transformation, and recovery after crises, traumatic experiences, or radical changes in the sociocultural environment. The article highlights the importance of aligning the Ukrainian transcription with international phonetic standards as a conscious cultural-semantic strategy aimed at the decolonization of scholarly discourse and the formation of a Ukrainocentric terminological paradigm. A clear distinction is drawn between the definitions of "resilience" and "resistance", which in the cultural context correspond to different models of response to challenges. While "resistance" implies the preservation and protection of identity through rigid opposition to external influences, "resilience" refers to recovery through transformation, the creation of new cultural forms based on lived experience. Both mechanisms are important for cultural survival; however, resilience opens space for creativity, dialogue, and development, thus becoming the central concept of the author's vision of cultural change within the modern cultural and arts-educational environment.

Cultural-creating resilience is conceptualized as a multidimensional phenomenon integrating existential, creative, social, identificational, and pedagogical dimensions. Special attention is given to the author's interpretation of creative resilience as the ability to regenerate and form identity through creative action, particularly in the context of the modern Ukrainian arts-educational space, which is viewed as a dynamic cultural environment. The role of art and arts education is emphasized as a tool for meaning-making and modeling action under conditions of crisis. The proposed conceptualization of cultural-creating resilience expands the analytical tools of cultural studies, opening new perspectives for understanding processes of adaptation, creative renewal, and transformation of culture in times of crisis and turbulence. The concept presented in the article is the author's original development, laying the foundation for further elaboration in the dissertation research devoted to the transformation of Ukraine's contemporary arts-educational space.

Key words: cultural-creating resilience, creative resilience, resistance, new cultural paradigm, existential adaptation, arts-educational space, cultural transformation, meaning-making.

Актуальність проблеми. Сучасна культурологія дедалі частіше зосереджується на вивченні механізмів адаптації культури до кризових викликів – воєн, глобальних катастроф, соціальних зламів, руйнації сталих смислів і трансформацій ідентичності. Такі процеси особливо відчутні в українському контексті, де культура постає не лише як засіб самовираження, а і як механізм виживання, опору, стійкості та сенсотворення. На цьому тлі актуалізується поняття ***резільєнсу*** – здатності системи виявляти гнучкість, відновлюватись після руйнівного впливу, зберігати водночас свою сутність і створювати нові моделі функціонування. Уперше запозичене із природничих наук, це поняття поступово трансформується в міждисциплінарну категорію, що дозволяє по-новому осмислювати процеси культурного буття. Нині термін дедалі частіше використовується у філософії, соціології, психології, педагогіці, мистецтвознавстві.

У фізиці й інженерії означений термін застосовується для опису пружності матеріалу (конструкції), здатності поглинати енергію під час

деформації та повертатися до початкової форми після зняття навантаження. В економіці резільєнс слугує концептом для оцінювання спроможності економічних систем відновлюватися після криз і адаптуватися до нових викликів ринку. В екології «резільєнс» застосовується на позначення відновлення природних систем після зовнішніх впливів, як-от стихійні лиха або антропогенні зміни. Останнім десятиліттям термін активно впроваджується в дослідження цифрових систем, де аналізується їхнє протистояння кібератакам і технологічним змінам.

У межах культурологічного дискурсу поняття культуротворчого резільєнсу – здатності культури не лише адаптуватися, а й творити нові смисли та цінності у відповідь на кризові виклики, долаючи деструкцію через творчість, пам'ять, мистецьку дію, обряд, жест і слово, – залишається ще не досить розробленим. Отже, у центрі дослідження – теоретико-методологічне осмислення резільєнсу в культурології, аналіз авторського концепту культуротворчого резільєнсу, приклади його реалізації в українському мистецько-освітньому середовищі в умовах війни й трансформацій, а також визначення значення концепту для оновлення культурологічного інструментарію.

Методологічно стаття спирається на міждисциплінарну платформу – поєднання герменевтичного, феноменологічного, семантичного, антропологічного та культурно-смислового аналізу, з особливою увагою до екзистенційної та мистецької складових частин сучасної української культури.

Аналіз джерельної бази. Термін резільєнс (від лат. resilire – пружно відскакувати, повертатися у форму) виник у природничих науках і поступово був адаптований у психології, соціології, екології, педагогіці та гуманітаристиці загалом. У міжкультурному просторі поняття має кілька культурно-мовних джерел, серед яких англомовне (*resilience*) та франкомовне (*résilience*) відіграють провідну роль. Саме ці традиції не лише сформували основні фонетичні варіанти вживання терміна, а й заклали його ключові смислові напрями – прикладно-психологічний (англомовна модель) і екзистенційно-гуманітарний (франкомовна школа).

Англійська вимова коливається між британським варіантом /rɪˈzɪliəns/ (різіліенс) і американським /rɪˈzɪljəns/ (різільєнс). Французький варіант résilience /ʁeziljɑ̃s/ (орієнтовно *резільянс* або *резільйонс*) ближчий до латинської етимології та акцентує екзистенційну складову частину поняття, що знайшло розвиток у працях відомого нейропсихіатра Бориса Цірюльніка. Подібні трансформації спостерігаються також в інших європейських мовах: німецькою – Resilienz /ʁeˌziˈlɪ̯ənt͡s/ (*резілієнц*), італійською – resilienza /re.ziˈljɛn.tsa/ (*резільєнца*), іспанською – resiliencia /re.siˈljen.θja/ або /re.siˈljen.sja/ (*резільєнсія*), польською – rezyliencja /rɛ.zyˈlʲɛn.t͡ɕja/ (*режилєнця*), португальською – resiliência /ʁɛ.zi.liˈẽ.sjɐ/ (*резіліенсія*). Ці приклади свідчать про відсутність єдиної моделі передачі латинського слова, натомість кожна мова адаптує термін відповідно до власних фонетичних правил.

Така міжмовна варіативність відкриває можливість для української мови сформувати власну фонетично й змістовно обґрунтовану термінологічну норму. У цьому контексті запропонована форма «резільєнс» постає не лише як транскрипційно точніша, а і як стратегічна альтернатива тим варіантам, що раніше ввійшли в український науковий ужиток переважно через опосередкування російськомовної термінології (зокрема, у формі графічної кальки «резильентность»). Отже, форма «резільєнс» виступає як елемент усвідомленої культурно-смислової стратегії, що має на меті сприяти деколонізації українського наукового дискурсу та підтримувати формування україноцентричної термінологічної парадигми.

Від початку 1960–1970-х рр. термін resilience почали використовувати у психології та соціальних науках на позначення здатності людини, групи або системи витримувати стрес, кризові ситуації та відновлюватися після них. У цьому новому контексті поняття почало перекладатися як «стійкість» – усталене в українській мові слово, що позначає здатність зберігати певний стан або функцію під впливом зовнішніх факторів, не руйнуючись і не зазнаючи незворотних змін (Лазос, 2018).

Такий переклад, хоч і набув широкого вжитку, усе ж не повною мірою передає початковий природничий зміст резільєнсу. «Стійкість» акцентує увагу на збереженні стану (форми), тоді як "resilience" передусім означає пружність, здатність до відновлення і повернення до початкового стану, або навіть до нового рівня якості

після кризи (Резнікова, 2022). Саме тут виникає поширена плутанина з іншим терміном – ***резистентність*** (від лат. *resistere, resistentia* – протистояти, чинити опір), що означає жорсткий опір змінам, стійкість і спротив зовнішньому впливу, проте не передбачає відновлення або адаптацію. Отже, резільєнс – це не опір, а процес гнучкого повернення із потрясіння – трансформованим, а не зруйнованим.

Найбільш уживаний термін «резільєнс» у психології. Термін увійшов у науковий обіг завдяки дослідженням А. Мастен (Masten, Lucke, Nelson, & Stallworthy, 2021), Е. Вернер (Werner, 1992), Б. Ціммермана й інших, які вивчали поведінку дітей, що зростали в умовах травми, насильства чи втрат, але зуміли зберегти психічну рівновагу та сформувати здорову особистість. Тут резільєнс розглядається як психологічна здатність до відновлення, що не зводиться до пасивного імунітету, а є динамічним процесом подолання, адаптації та особистісного зростання, який часто включає творче переосмислення травматичного досвіду. Поняття широко представлене у працях зарубіжних науковців (Г. Абурн, М. Ґотт, К. Гоар (Aburn, Gott & Hoare, 2016), Дж. Боннано, Дж. Девідсон, К. Коннор, С. Мадді, М. Одден, М. Руттер, Р. Сміт та інші), а також українських дослідників, серед яких: Л. Адаменко, Д. Ассонов, О. Бойко, Ю. Гонтар, Н. Гусак, С. Каліщук, О. Кокун, Т. Мельничук, О. Милославська, О. Морозова, О. Руденко, В. Чернобровкін, О. Чиханцова (Чиханцова, 2021) та інші.

Базуючись на ґрунтовному аналізі та синтезі значної кількості зарубіжних і вітчизняних джерел, дослідники Д. Ассонов і О. Хаустова визначають резільєнс як адаптивний динамічний процес повернення до початкового психосоціального функціонування після періоду дезадаптивного стану, спричиненого кризовими факторами. Учені акцентують, що в українській науковій літературі траєкторія резільєнсу здебільшого тлумачиться як стійкість до стресу та підтримання нормального функціонування в умовах психотравмуючого впливу, тоді як в останні роки в англомовній літературі домінує концептуалізація резільєнсу як процесу повернення до попереднього рівня функціонування та швидкого відновлення (Асонов, & Хаустова, 2019). Автори також наполягають на важливості чіткого розмежування резільєнсу зі спорідненими поняттями, як-от: *стресостійкість, життєстійкість, копінг* і *посттравматичне зростання,* що сприяє точній операціоналізації терміна й уникненню термінологічної плутанини. Цей ґрунтовний підхід співзвучний із завданнями нашого дослідження.

Привертає увагу наукове видання вчених Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України О. Кокуна та Т. Мельничук «Резилієнс-довідник: практичний посібник», у якому дослідники наголошують на важливості розрізнення понять: *resilience* (*резільєнс*) та *resiliency* (*резільєнтність*). Відмінність у змісті полягає в тому, що резільєнс є процесом, а резільєнтність – властивістю (або здатністю) особистості. Спираючись на визначення Американської психологічної асоціації, тандем науковців підкреслює, що резільєнс є «*процесом* і *результатом* успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог резільєнтності (“resiliency”)» (Кокун, & Мельничук, 2023, с. 5).

У соціологічному дискурсі резільєнтність розглядається як здатність соціальних груп, спільнот і суспільств адаптуватися до змін, відновлювати свою життєздатність після кризових подій і зберігати цілісність у нестабільних умовах. Резільєнс постає як процес соціального реагування і трансформації, що охоплює етапи переосмислення, адаптації та вироблення нових моделей співіснування. Таке розуміння терміна простежується, зокрема, у працях З. Баумана, У. Бека, Е. Ґідденса, М. Унгар (Ungar, 2018) та інших, які аналізували суспільства ризику, плинну сучасність та гнучкість ідентичностей в умовах глобальної нестабільності.

У педагогіці більш уживаним є поняття резільєнтність, його активно використовують у зв’язку із проблемами виховання, навчання та підтримки дитини в умовах соціальних ризиків, емоційного стресу чи освітніх викликів. (К. Балахтар, О. Мерзлякова; А. Федоренко та О. Сидоренко, Л. Комарніцька та В. Федорчук, А. Черкасова й інші). Дослідники розглядають резільєнтність як здатність здобувача освіти адаптуватися до труднощів навчального процесу, долати бар’єри та зберігати мотивацію до розвитку, незважаючи на несприятливі обставини. У педагогіці резільєнтність трактується

не лише як індивідуальна психологічна якість, а і як процес взаємодії особистості з підтримувальним освітнім середовищем – учителями, однолітками, сім'єю. Особливого значення термін набуває в інклюзивній освіті, педагогіці травми, а також у дослідженнях освітніх стратегій в умовах війни, міграції, соціальної маргіналізації.

Термін «резільєнтність» знаходить нове звучання і в інших галузях знань. Зокрема, у сфері публічного управління він розглядається як основа концепції «національної резільєнтності», яка визначається як «здатність соціальної системи будувати нормальне, повноцінне життя у складних умовах, здатність суспільства протистояти викликам і кризам у різних сферах суспільного життя шляхом внесення змін і адаптації без шкоди для основних цінностей суспільства й інституцій» (Публічне управління, 2018, с. 101).

У нормативно-правових документах України «ментальна / психологічна резільєнтність (*mental resilience*) трактується як «здатність людей або спільнот долати стреси й важкі періоди конструктивним шляхом, психічно й емоційно впоратися із кризою, адаптуватися до стресових умов і негараздів, швидко повертатися до докризового стану, проходити крізь життєві випробування, зберігаючи психічне здоров'я та особистісну цілісність» (Термінологічний словник-довідник, 2024, с. 33). Привертає увагу дослідження культурологині Ж. Денисюк, яка розглядає феномен національної (громадянської) резільєнтності (societal resilience) крізь призму культурологічного підходу, як «стійкість соціальних структур і культурних традицій (культурної матриці) перед зовнішніми викликами» (Денисюк, 2025, с. 311).

У філософії та культурології поняття резільєнсу починає активно осмислюватися лише останні два десятиліття. Від початку XXI ст. зарубіжні вчені (З. Бауман, П. Бурдьє, П. Рікьор, Ю. Крістева, Е. Морен) та вітчизняні дослідники (Є. Божок, С. Пірожков, Н. Хамітов та інші) порушують питання культурної пам'яті, ідентичності, самотрансценденції, що опосередковано корелюють з резільєнтністю як здатністю культури зберігати зв'язок між минулим і майбутнім через творчість і рефлексію.

Отже, резільєнс еволюціонує від механістичної метафори до складної онтологічної категорії, яка описує не лише виживання, а й перехід на новий рівень існування. Підсумовуючи міждисциплінарні підходи до поняття «резільєнс», можна виділити його спільні ключові характеристики. Насамперед це *адаптивність* як здатність відповідати на зовнішні зміни не шляхом фіксації, а через гнучку перебудову. Важливою рисою є *суб'єктність* – активна участь індивіда чи спільноти у процесі подолання викликів, що заперечує пасивність або суто реактивну позицію. *Творчість* постає як інструмент не лише відновлення, а й переосмислення досвіду, що веде до якісних трансформацій. Нарешті, *екзистенційність* резільєнсу полягає у визнанні болю, втрати, розпаду як необхідної передумови для глибшого сенсотворення та формування нової цілісності. Отже, резільєнс постає не як стійке збереження, а як динамічний і творчий процес оновлення у відповідь на кризу.

Ці характеристики створюють підґрунтя для подальшого розроблення культурологічної моделі досліджуваного поняття – ***культуротворчого резільєнсу***, який постає не як запозичений з інших дисциплін концепт, а як автентична категорія, здатна описати й пояснити внутрішню силу культури в ситуації травми, зламу чи виклику.

Мета статті – увести до культурологічного дискурсу поняття культуротворчого резільєнсу як нової культурологічної парадигми, що дозволяє інтерпретувати сучасні культурні процеси крізь призму екзистенційного досвіду, творчої дії та відновлення смислових орієнтирів.

Виклад основного матеріалу. У контексті соціокультурних трансформацій, війни, кризи ідентичності та смислів поняття культуротворчого резільєнсу постає як нова культурологічна категорія, що інтегрує екзистенційний, антропологічний і творчий виміри буття культури. На відміну від загального поняття резільєнсу, що зосереджується переважно на відновленні й адаптації, культуротворчий резільєнс передбачає активне продукування нових культурних смислів, збереження і оновлення ідентичності, створення альтернативних моделей співбуття через культурну дію.

Поняття культуротворчого резільєнсу формується на стику культурологічних уявлень про культуру як засобу екзистенційної підтримки, сенсотворення та відновлення у кризових обставинах і культуротворчості як культурного

акту ствердження єдності форми та змісту культурного явища, яке (за В. Леонтьєвою) прагне недопущення в реальне буття безглуздя, безформності та безликості (Леонтьєва, 2004). У цьому аспекті культура постає не лише як система символів чи форм вираження, а способом виживання в екзистенційно загрозливих умовах, як життєздатний механізм подолання травматичного досвіду, що забезпечує збереження і відтворення ідентичності в умовах радикальної нестабільності (М. Мамардашвілі, М. Попович, С. Кримський, Є. Сверстюк, І. Козловський, Т. Возняк, О. Копієвська, О. Овчарук, В. Сіверс, В. Федь та інші).

Культуротворчий резільєнс виявляється через здатність суспільства, окремого суб'єкта або цілої нації створювати нові культурні смисли, практики й образи, що відповідають новій реальності та сприяють адаптації до неї. У цьому контексті творчість виступає як механізм резільєнсу, коли у відповідь на втрату або деструкцію народжується нова художня мова, нова форма, відтоді новий простір комунікації виконує не лише адаптивну, а й перспективну функцію, відкриває нові горизонти культури, формує поле символічної дії та комунікації, необхідної для соціального й духовного відновлення.

Культуротворчий резільєнс як процес може розгортатися на різних рівнях культурного буття, охоплюючи як особистісні, так і суспільні виміри. На *індивідуальному* рівні він реалізується через активність митця, педагога, інтелектуала, які у відповідь на виклики часу генерують нові смисли**,** рефлексують кризовий досвід і творчо переосмислюють реальність**.** В *інституційному* вимірі цей процес проявляється у здатності культурних і освітніх установ не лише зберігати свою цілісність, а й адаптуватися до нових умов, оновлювати функції та формувати інноваційні моделі діяльності. У *національному* та *цивілізаційному* контексті культуротворчий резільєнс розгортається як процес культурної мобілізації, переформатування колективної ідентичності та творення нових образів майбутнього. Це особливо чітко проявилося в Україні після подій Майдану 2014 р., а згодом від початку повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 р., відтоді культура стала не лише простором опору, а й механізмом національного згуртування, гідності й утвердження нових світоглядних основ.

Отже, ***культуротворчий резільєнс*** *– це динамічний процес відновлення, трансформації та творення культури у відповідь на кризові події, травми чи деструктивні впливи, під час якого активізуються наявні культурні ресурси (пам'ять, традиції, наративи) та формуються нові смисли, практики й ідентичності. Цей процес не лише сприяє адаптації спільноти, а й виступає чинником культурного оновлення та зростання.*

Концепт культуротворчого резільєнсу тісно пов'язаний із низкою сучасних гуманітарних категорій, що поглиблюють розуміння механізмів культурного відновлення і трансформації. Зокрема, ідеться про *феномен травматичної пам'яті* (Jan Assmann, Maurice Halbwachs, Pierre Nora), що визначає способи осмислення минулого, конструювання колективної ідентичності та моделювання культурного майбутнього. Важливим аналітичним підґрунтям є також *культурна герменевтика посткатастрофи* (Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur, Michael Rothberg, Alexander Etkind, Mary Douglas, Kathy Karut, Dominique Lacapra), яка акцентує на необхідності інтерпретації травми як ресурсу для формування нової ідентичності, ціннісних і смислових орієнтирів. Поняття *культурної резістентності* (Ron Eyerman) дозволяє розглядати культуру як активну силу опору й символічного утвердження в умовах кризи. У свою чергу, *моральна уява культури* (Martha Nussbaum) розкриває потенціал емпатії, співчуття та етичної рефлексії як ключових чинників, що живлять процес культурного відновлення та сприяють формуванню життєздатної, людиноцентричної культурної парадигми.

Отже, культуротворчий резільєнс постає не як суто адаптивна стратегія, а як активна творча відповідь культури на загрозу, що ґрунтується на екзистенційній пам'яті, мистецькій дії, зв'язку поколінь, смислотворчій здатності особистості (спільноти, системи).

Мистецько-освітній простір України в останнє десятиліття став не лише ареною адаптації до змін, а й живим середовищем культурного перетворення, творення нових образів майбутнього та формування колективних уявлень. У цьому процесі чітко виокремлюється дія культуротворчого резільєнсу, який проявляється в різних формах – від індивідуального творчого акту до інституційної стратегії.

У відповідь на екзистенційні виклики війни, втрати, травми численні митці (музиканти, художники, драматурги, кінорежисери, літератори) не лише не припинили творити, а й відкрили нові жанри, теми та стилі. Мистецтво стало способом осмислення війни, збереження людської гідності, артикулювання болю та надії.

У викладацькому середовищі сформувався новий педагогічний імпульс – попри обстріли, евакуації, втрату майстерень та навчальних закладів зберігається неперервність освіти, з'являються авторські онлайн-курси, платформи підтримки, мистецькі волонтерські ініціативи.

Освітні й культурні інституції України (включно з мистецькими навчальними закладами, театрами, музеями, громадськими культурними центрами) продемонстрували вражаючу здатність до адаптації. Війна стала каталізатором переходу до змішаного й дистанційного навчання, мобілізації ресурсів для підтримки студентів і викладачів у складних умовах, ініціації нових проєктів (резиденції, хаби, волонтерські культурні місії) та збереження спадщини (евакуація фондів, цифровізація). Інституції почали функціонувати як осередки культурного опору та гуманітарного діалогу, де культура не консервується, а реагує, змінюється, стає голосом часу.

В умовах війни українська культура виявила потужний прояв резільєнтності – не лише у вимірі збереження національної ідентичності, а й у творенні нових культурних смислів. Нині формується новий наратив, у якому культура постає як форма мобілізації, зброя гідності та мова колективної пам'яті. Ключовими рисами національного культуротворчого резільєнсу стали активний розвиток меморіальних і документальних практик мистецтва, які фіксують і осмислюють досвід війни; посилена рефлексивність щодо ідентичності, що проявляється у глибшому, більш свідомому звучанні українського; інтернаціоналізація культури як стратегія доносити правду до світової спільноти через мистецькі форми; а також реінтерпретація традицій – фольклору, обрядовості, естетики в нових художніх і соціокультурних форматах. Усе це свідчить про здатність української культури не лише витримувати удари, а й перетворювати травму на джерело конструювання нового культурного значення та самоутвердження.

У межах загального концепту культуротворчого резільєнсу доцільно виокремити ***творчу резільєнтність*** як особистісний процес або ресурс, що дозволяє індивіду діяти культуротворчо в умовах кризової нестабільності. Це поняття не є суто психологічним, хоча й тяжіє до розуміння резільєнтності як здатності адаптуватися, долати труднощі та відновлювати внутрішній потенціал. У культурологічному вимірі творча резільєнтність набуває значення як здатність інтегрувати травматичний досвід у нових формах культурної дії, смислової продукції та символічної репрезентації, особливо в умовах загроз, розривів або зламу звичних структур культури.

На наше переконання, творча резільєнтність як культурологічний концепт формується на перетині кількох ключових інтелектуальних традицій. Передусім вона спирається на екзистенційну філософію свободи й відповідальності (А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, В. Франкл, І. Козловський та інші), у межах якої дія та творчий вибір розглядаються як спосіб утвердження смислу в умовах абсурду, кризи або травми. Водночас *антропологія творчості* (Г. Маркузе) осмислює креативність як базову здатність людини до культури, як інтенцію до смислотворення, діалогу та новацій. Доповненням до цього є інноваційна педагогіка мистецтва (С. Боярчук, С. Василенко, О. Ляшенко, М. Качур, О. Красовська, А. Растригіна, О. Олексюк, М. Отич, О. Рудницька й інші), що трактує творчість не лише як технічну навичку чи художню діяльність, а як форму мислення, адаптивну реакцію на виклики, а також шлях до особистісного й соціального відновлення. У цьому синтезі творча резільєнтність постає як ресурс переживання кризи, трансформації досвіду та формування нових культурних горизонтів.

Узагальнюючи наявні підходи та власні спостереження, творчу резільєнтність як інтегративну якість особистості можна схарактеризувати через низку взаємопов'язаних складників. *Сенсотворчий* компонент відображає здатність осмислювати кризові ситуації не як кінець, а як виклик і можливість для переоцінки досвіду та відкриття нових смислів. *Креативний* компонент полягає у знаходженні нових форм вираження, створенні нової художньої мови й символіки, що дають змогу артикулювати

досвід, який раніше не мав означення. *Естетичний* компонент виявляється в потребі гармонізувати реальність, перетворити внутрішній або зовнішній хаос на культурно осмислений образ. *Комунікативний* компонент репрезентує здатність до діалогу, побудови культурних мостів між людьми, спільнотами та досвідами. Нарешті, *рефлексивний* компонент передбачає критичне переосмислення власного переживання через творчість, що дозволяє особистості не лише адаптуватися до змін, а й впливати на культурне середовище.

У сучасному мистецько-освітньому просторі України спостерігаються численні приклади творчої резільєнтності: викладачі, які організовують навчання з бомбосховищ або переміщених закладів; митці, що документують війну у формі арттерапевтичних проєктів; діти й молодь, які через малюнок, музику, театр переживають власні втрати; створення інтерактивних онлайн-платформ, мобільних виставок, мистецьких акцій солідарності. Усі ці прояви – не просто реакції на травму, а нові культурні жести, що продовжують життя культури в умовах кризи.

Творчу резільєнтність у культурологічному дискурсі визначаємо як *процесуальну здатність суб'єкта культури до продуктивного реагування на критичні обставини шляхом символічної дії, генерації нових смислів та культурної репрезентації досвіду. Творча резільєнтність охоплює інтеграцію травматичних подій у творчих практиках, оновлення ідентичності через мистецтво, слово, ритуал, освіту, що уможливлює перехід від переживання втрати до формування нових культурних моделей.* На відміну від психологічного розуміння резільєнтності як індивідуальної стійкості, творча резільєнтність у культурологічному контексті постає як динамічний процес сенсотворення, який забезпечує відновлення і трансформацію культурного буття.

Підсумовуючи, зазначимо, сучасна культура – це культура змін, криз, невизначеності. В умовах глибоких цивілізаційних трансформацій, екзистенційної нестабільності, втрати безпеки й культурної ідентичності постає потреба в новій методологічній оптиці. Традиційні парадигми – модерністська (прогрес), постмодерністська (фрагментація), постгуманістична (децентризація) – не дають відповіді на питання: *як культура здатна виживати й трансформуватися в умовах руйнування*?

У сучасному контексті постає нагальна потреба в переосмисленні культурних процесів крізь призму парадигми резільєнсної культури, де акценти зміщуються з ідеї збереження до ідеї перетворення, з репрезентації стабільності до моделювання адаптивних практик, з аналізу форми до дослідження дії культури в умовах виклику. У цьому світлі культуротворчий резільєнс постає не лише як здатність культури адаптуватися до змін, а як активний процес її відтворення і творення в умовах ризику, втрати та невизначеності. Ідеться про системну взаємодію індивідуального й колективного досвіду, що проходить через творче переосмислення; про культурну динаміку, яка не просто реагує на кризу, а ініціює нові смислові горизонти; про потенціал культури слугувати відновлювальним ресурсом для суспільства, підтримуючи цілісність, надію та здатність до майбутнього.

Отже, культуротворчий резільєнс постає як багатовимірна категорія, що інтегрує різні аспекти людського та культурного буття. У своєму екзистенційному вимірі він означає утвердження смислів у ситуації втрати, небезпеки й невизначеності, коли культура стає опорою для виживання і осмислення. Творчий вимір репрезентує здатність генерувати нові культурні форми та засоби вираження у відповідь на кризу. Соціальний вимір передбачає моделювання стратегій колективної стійкості, де культура виступає як простір єднання, дії та солідарності. Педагогічний вимір виявляється у формуванні здатності до дії, рефлексії та творчої адаптації через мистецтво й освіту. Нарешті, ідентифікаційний вимір пов'язаний зі збереженням культурної самототожності, що реалізується через символічні, мистецькі та комунікативні практики.

Авторська концепція культуротворчого резільєнсу як нової парадигми базується на розумінні культури не лише як відображення реальності, а як активної сили, що трансформує дійсність, створюючи нові моделі буття. У цьому контексті мистецтво виступає провідним каналом резільєнсної дії, де творчість є формою опору, сенсотворення та символічного відновлення. Особливу роль відіграє мистецько-освітній простір, який об'єднує педагогіку, художнє мислення та гуманітарну

реакцію на кризові явища, формуючи середовище, у якому втілюється культуротворчий резільєнс. Ключовою в цій парадигмі є творча резільєнтність як здатність діяти суб'єктно в умовах нестабільності, зберігаючи й оновлюючи культурну ідентичність у процесі безперервних змін.

Висновки. У процесі дослідження було обґрунтовано, що *культуротворчий резільєнс* є ефективною аналітичною рамкою для осмислення глибинних процесів трансформації культури в умовах нестабільності, війни, кризи та соціальних потрясінь. На відміну від традиційних підходів, запропонована культурологічна парадигма зміщує акценти з пасивного збереження культурних форм на активне творення нових смислів, ідентичностей і практик. Ідеться не лише про здатність культури виживати, а про її потенціал до самооновлення через креативну та комунікативну дію.

Культуротворчий резільєнс визначено як динамічний процес відновлення і оновлення культурних систем шляхом творчості, взаємодії та сенсотворення. Його особистісним виміром постає *творча резільєнтність* – здатність індивіда трансформувати кризовий досвід у культурну дію, знаходити нові форми вираження, смислу й взаєморозуміння. У цьому контексті особливого значення набуває мистецько-освітній простір сучасної України, що постає не лише середовищем вияву культуротворчого резільєнсу, а й локусом його формування як простору інтегрованих культурних практик, орієнтованих на відновлення, креативність і сенсогенез у кризових умовах.

У результаті комплексного теоретичного підходу було сформульовано авторську модель культуротворчого резільєнсу, яка може слугувати методологічним інструментом для подальших досліджень культури, мистецтва, освіти та соціальних процесів в умовах турбулентності, викликів і перехідних станів.

Така модель відкриває перспективи для аналізу нових культурних практик і стратегій дії, орієнтованих на сенсотворення, солідарність та інноваційне переосмислення ідентичності, зокрема в контексті трансформації культурного й мистецько-освітнього простору.

Перспективи подальших досліджень окреслюють низку важливих напрямів, здатних розвинути й конкретизувати концепт культуротворчого резільєнсу в міждисциплінарному полі.

По-перше, актуальним є поглиблене теоретичне осмислення взаємодії креативності та резільєнтності в культурологічному контексті криз і трансформацій, зокрема в умовах війни, втрат і посттравматичних змін. Це сприятиме кращому розумінню механізмів культурної адаптації та інновації.

По-друге, доцільною видається розробка науково обґрунтованих критеріїв і методологій для діагностики рівня творчої резільєнтності в межах мистецької освіти. Такий підхід допоможе формувати педагогічні стратегії, спрямовані на активізацію творчої дії у відповідь на виклики.

По-третє, перспективним є міждисциплінарний аналіз феномену культуротворчого резільєнсу на перетині соціології, психології та педагогіки з метою виявлення закономірностей формування культурної стійкості як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Нарешті, важливим практичним кроком є інтеграція концепції культуротворчого резільєнсу у програми професійної мистецької підготовки, особливо в умовах воєнного й посттравматичного досвіду. Творчість у цьому випадку постає не лише ресурсом самовираження, а й чинником відновлення особистості, спільноти та культури загалом.

Список використаних джерел:

Ассонов, Д., Хаустова, О. (2019). Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*. Вип. 4 (4). DOI: 10.26766/pmgp.v4i3-4.219

Денисюк, Ж. (2025). Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах,* 1 (13), 309–315. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35

Кокун, О., Мельничук, Т. (2023). Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 25 с.

Лазос, Г. П. (2018). Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології.* Том 3. *Консультативна психологія і психотерапія.* Вип. 14. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2018, 14, 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

Леонтьєва В. *Культуротворчість: природа, системи, процеси* [Дис. докт. філос. наук]. Харків, 2004.

Публічне управління : термінологічний словник / уклад. : В. Куйбіда та ін. Київ: НАДУ, 2018, 224 с.

Резнікова, О. (2022). Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД. 532 с.

Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості / О. Резнікова, К. Войтовський. Київ : НІСД, 2024. 80 с. https://doi.org/10.53679/NISS-book.2024.01.

Чиханцова, О. (2021). Психологічна основи життєстійкості особистості: монографія. Київ : Талком. 319 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/727629

Aburn, G., Gott, M., & Hoare, K. (2016). What is resilience? An Integrative Review of the empirical literature. *J Adv Nurs.*, 72, 5. 980–1000. https://doi.org/10.1111/jan.12888

Masten, A. S., Lucke, C. M., Nelson, K. M., Stallworthy, I. C. (2021). Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. *Annual Review of Clinical Psychology,* 17, 521–549. https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-120307

Ungar, M. (2018). Systemic resilience: principles and processes for a science
of change in contexts of adversity. *Ecology and Society,* 23 (4). 34. https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434

References:

Assonov, D., & Khaustova, O. (2019). Rozvytok kontseptsii rezylijensu v naukovii literaturi protyahom ostannikh rokiv [The development of the concept of resilience in the scientific literature in recent years]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka*, 4 (4). https://doi.org/10.26766/pmgp.v4i3-4.219 [in Ukrainian].

Denysiuk, Zh. Z. (2025). Ukrainska kulturna identychnist yak osnova natsionalnoi stiikosti ta kulturnoi polityky [Ukrainian cultural identity as the basis of national resilience and cultural policy]. *Kulturologichnyi almanakh*, 1 (13), 309–315. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.35 [in Ukrainian].

Kokun, O. M., & Melnychuk, T. I. (2023). *Rezylijens-dovidnyk: praktychnyi posibnyk* [Resilience guidebook: a practical manual]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

Lazos, H. P. (2018). Rezilijentnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen [Resilience: conceptualization of the notions, overview of current research]. *Aktualni problemy psykholohii*, vol. 3, iss. 14, 26–64. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf [in Ukrainian].

Leontieva, V. M. (2004). *Kulturotvorchist: pryroda, systemy, protsesy* [Culture-making: nature, systems, processes] (Doctoral dissertation in philosophy, 09.00.04). Kharkiv [in Ukrainian].

Kuibida, V. S., Bilynska, M. M., Petroie, O. M., et al. (Eds.). (2018). *Publichne upravlinnia: terminolohichnyi slovnyk* [Public administration: terminology dictionary]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

Reznikova, O. O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh mynlyvoho bezpekovogo seredovyshcha: monohrafiia* [National resilience in a changing security environment: monograph]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

Reznikova, O. O., & Voitovskyi, K. Ye. (2024). *Terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk u sferi natsionalnoi stiikosti* [Terminological reference dictionary in the field of national resilience]. Kyiv: NISD. https://doi.org/10.53679/NISS-book.2024.01 [in Ukrainian].

Chykhantsova, O. (2021). *Psykholohichna osnovy zhyttiestiikosti osobystosti: monohrafiia* [Psychological foundations of individual resilience: monograph]. Kyiv: Talkom. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/727629 [in Ukrainian].

Aburn, G., Gott, M., & Hoare, K. (2016). What is resilience? An integrative review of the empirical literature. *Journal of Advanced Nursing*, 72 (5), 980–1000. https://doi.org/10.1111/jan.12888

Masten, A. S., Lucke, C. M., Nelson, K. M., & Stallworthy, I. C. (2021). Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 521–549. https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-120307

Ungar, M. (2018). Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*, 23 (4), 34. https://doi.org/10.5751/ES-10385-230434

Дата надходження статті: 15.07.2025
Дата прийняття статті: 20.08.2025
Опубліковано: 30.09.2025